

STUDIOS.H

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu
Departamentul de Istorie, Patrimoniu și
Teologie Protestantă
Centrul de Cercetare a Patrimoniului și
Istoriei Socio-Culturale

VOLUME XVII / 2020

**STUDIA UNIVERSITATIS
CIBINIENSIS**
Series Historica

Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu
2020

Scientific Board:

Paul **NIEDERMAIER**, Ph.D. Member of Romanian Academy (The Institute of Socio-Human Research Sibiu, Romania)

Konrad **GÜNDISCH**, Ph.D. (Siebenbürgisches Kulturzentrum „Schloss Horneck“ e.V., Germany)

Dennis **DELETANT**, Ph.D. (School of Slavonic and East European Studies, University College of London, United Kingdom)

Hans-Christian **MANER**, Ph.D. (“Johannes Gutenberg” University of Mainz, Germany)

Florin **CURTA**, Ph.D. (College of Liberal Arts and Sciences, University of Florida, USA)

Jiri **MACHACEK**, Ph.D. (Masaryk University of Brno, Czech Republic)

Nándor **BÁRDI**, Ph.D. (Research Institute of National and Ethnic Minorities of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary)

Rainer **SCHREG**, Ph.D. (Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz, Germany)

Konrad **CLEWING**, Ph.D. (Institut für Ost- und Südosteuropaforschung, Regensburg, Germany)

Mathias **BEER**, Ph.D. (Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, Tübingen, Germany)

Editorial Staff:

Sorin **RADU**, Ph.D. – Editor in Chief

Ioan Marian **ȚIPLIC**, Ph.D.; Sabin Adrian **LUCA**, Ph.D.; Zeno Karl **PINTER**, Ph.D.; Silviu Istrate **PURECE**, Ph.D.; Radu Ștefan **RACOVÎȚAN**, Ph.D.; Mirel **BUCUR**, Ph.D.

Ioan **ALBU**, Ph.D. – Editorial Secretary

Sebastian **CORNEANU**, Ph.D. – Graphic Design

The journal was classified category B by the National Council for Scientific Research (History and Cultural Studies) and indexed in BDI: SCOPUS-Elsevier, ERIH Plus, EBSCO, Index Copernicus and CEEOL. <http://ccpisc.ulbsibiu.ro/language/en/studia-en/>

ISSN 1584-3165

Address for correspondence

Department of History and Patrimony 550024 SIBIU, Victoriei Street, no. 5-7, tel.: +40269 214468; fax: + 40269 214468; E-mail: ioan.albu@ulbsibiu.ro;
sorin.radu@ulbsibiu.ro

Cuprins / Contents

Arheologie / Archaeology

Anamaria TUDORIE

Forme de vase ceramice Starčevo-Criș identificate la Miercurea Sibiului-Petriș (jud. Sibiu), Săliștea (jud. Alba), Cristian I (jud. Sibiu) și Cristian III (jud. Sibiu)

Starcevo-Cris Ceramic Vessels Shapes Identified at Miercurea Sibiului-Petriș (Sibiu County), Salistea (Alba County), Cristian I (Sibiu County) and Cristian III (Sibiu County)11

Sabin Adrian LUCA

Prehistoric carved stones, discovered on lot 1 (Alba Iulia), site 2, of the A10 Sebeș Alba – Turda highway.....23

Silviu I. PURECE, Claudiu MUNTEANU

Argint pentru războinici. Un tezaur de tetradrahme „de tip thasian” din colecția Muzeului Național Brukenthal

Silver for Warriors. A Hoard with “Thasian Type” Tetradrachms from Brukenthal National Museum’s Collection.....41

Ion Marian ȚIPLIC

Biserica fortificată din Șaroș pe Târnavă / jud. Sibiu. Cercetări arheologice. I

Fortified Church in Șaroș pe Târnavă / Sibiu County. Archaeological Researches. I.....61

Istorie / History

Csaba SZABÓ

Pilgrimage and Healing Sanctuaries in the Danubian Provinces.....83

Ioan ALBU

The Fragmentary Inscription on the Hungarian Raid of the Year 943

– New Epigraphic Analysis and Interpretations99

Alexandru SIMON

Despre speranțele bizantine și transilvane ale Casei de Jagiello: de la începutul anilor 1470 la sfârșitul anilor 1490

On the Byzantine and Transylvanian Hopes of the House of Jagiello: From the Early 1470s to the Late 1490s.....105

Paul Victor LANGA <i>Chivotul – sursă în cercetarea evoluției istorice a aspectului lăcașurilor de cult. Studiu de caz – Bisericile din Turnu Roșu, Ocna Sibiului, Teiuș</i> <i>The Ark – a Source for Research into the Historical Evolution of Church Architecture. Case Study – Churches from Turnu Roșu, Ocna Sibiului and Teiuș</i>	115
Daniela DÂMBOIU <i>Identificarea comanditarului frescelor din interiorul casei de pe str. Mitropoliei, nr. 17, Sibiu</i> <i>Identification of the Commissioner of the Frescoes Painted Inside the House on Mitropoliei Street, no. 17, Sibiu</i>	125
Sebastian CORNEANU <i>De la Doamna cu coasa la “Punks not Dead”. Atribute iconice ale reprezentărilor Morții din Evul Mediu până în epoca muzicii rock</i> <i>From the Grim Reaper to “Punks not Dead”. The Iconic Attributes of Death’s Representations from the Middle Ages to the Age of Rock Music</i>	141
Alin BURLEC <i>Schimbări sociale într-un stat nou. Conștiința de clasă și muncitorii din România la sfârșitul secolului al XIX-lea</i> <i>Social Changes in a New State. Class Consciousness and the Romanian Workers at the End of the 19th Century</i>	161
Radu RACoviȚAN, Daniel CREȚU <i>Din istoricul relațiilor româno-elene. Incidentul de la Pireu (30 mai/12 iunie 1910)</i> <i>The History of Romanian-Greek Relations. The Piraeus Incident (May 30 / June 12, 1910)</i>	177
Sorin RADU <i>Un episod din chestiunea unificării Basarabiei cu România: activitatea Comisiei Regionale de Unificare (1921)</i> <i>An Episode from the Question of the Unification of Bessarabia with Romania: the Activity of the Regional Unification Commission (1921)</i>	185
Ana-Maria UNGUREANU-ILINCA <i>Alegeri comunale din anul 1930. Studiu de caz: comuna Ocna Sibiului, Județul Sibiu</i> <i>The Communal Elections from 1930. Case study – Ocna Sibiului Commune, Sibiu County</i>	211

Marian PĂTRU
„Restaurarea Românișmului în Destinul său Istoric”. Imaginea Legiunii „Arhanghelul Mihail” în Presa Bisericii Ortodoxe Române între 1936-1941. Studiu de Caz: Ziarele Oficiale ale Mitropoliei Ardealului
Restoration of Romanianism in its Historical Destiny”.
*The Image of the Legion „Archangel Michael” in the Press of the Romanian Orthodox Church between 1936-1941. Case Study: Official Newspapers of the Metropolitanate of Transylvania.....***243**

Liliya TSYGANENKO
*The Hidden Tragedy (June 13, 1941 in the Fate of the Inhabitants of the Danube Region).....***259**

Ramona BESOIU
Bleiben oder gehen? Abbild der Auswanderungsgünde Rumäniendeutscher in der Erinnerungsliteratur (1939-1947)
*Bleiben oder gehen? The Reasoning behind the Emigration of Ethnic Germans from Romania as Reflected in their 1939-1947 Memoirs.....***275**

Paul-Florin MARICA
Norme și practici în recrutarea elevilor pentru școlile județene de partid (1947-1953)
*Norms and Practices in Recruiting Students for County Party Schools (1947-1953).....***307**

Recenzii / Reviews

Ana-Maria UNGUREANU-ILINCA
Bogdan Murgescu, Andrei Florin Sora, *România Mare votează – Alegerile parlamentare din 1919 „la firul ierbii”*
(Iași: Polirom, 2019), 458 p.....**325**

Alin BURLEC
Adi Dohotaru, *Socialiștii, O moștenire (1835-1921)*
(Chișinău: Editura Cartier, 2019), 511 p..... **329**

Paul-Florin MARICA
Cosmin Popa, *Intelectualii lui Ceaușescu și Academia de Științe Sociale și Politice (1970-1989)* (București: Litera, 2018), 352 p.....**333**

Un episod din chestiunea unificării Basarabiei cu România: activitatea Comisiei Regionale de Unificare (1921)*

Sorin RADU**

Abstract:

An Episode from the Question of the Unification of Bessarabia with Romania: the Activity of the Regional Unification Commission (1921)

The present study analyses the activity of the Regional Committee for Unification of Bessarabia in 1921. The mission of this committee was to propose to the government from Bucharest concrete administrative measures and to take decisions in order to fully unify the state and to integrate Bessarabia in Great Romania. The Regional Committee for Unification did not have the right to directly intervene in the activity of local authorities. The committee was led by Teodor Neaga who started his activity on 20th May 1921. After November 1921 we do not have further data about the activity of this committee, and we tend to believe that its activity had stopped. The Regional Committee for Unification's activity developed in a harsh environment, due to both the social-economic perspective and the mixed legal regime which functioned in Bessarabia in its first years after the unification. The committee reached its objectives only partially, the proposals, legislative initiatives for the unification being limited. Overall, the activity of the Regional Committee for Unification was concerned only with the effective administration, the political factor being present in many of its decisions. Our study is primarily based on the exploitation of the unpublished documents of the Committee Fund for the Unification of Bessarabia in the National Archives of the Republic of Moldavia as well as in the existent bibliography.

Keywords: *the unification of the state, the legislative unification, the unification of the banking system, Great Romania.*

O perspectivă asupra unificării legislative a României Mari

Unificarea legislativă a statului și integrarea provinciilor unite în cadrul României Mari a preocupat o parte însemnată a elitei politice și culturale în anii ce au urmat unirii de la 1918. Juriști, funcționari superiori de stat, conducători de

* This work was supported by CNCS – UEFISCDI, Proiect ID PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0116 – *Migrație și identitate în spațiul cultural românesc. Abordare multidisciplinară*. Proiect component 3: *Minoritățile etnice în regiunile istorice ale României – migrație și patrimoniu cultural*.

** Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Științe Socio-Umane, Centrul de Cercetare a Patrimoniului și Istoriei Socio-Culturale, B-dul Victoriei 5-7, 550024, Sibiu, România (sorin.radu@ulbsibiu.ro).

instituții de diverse profiluri, lideri ai partidelor politice s-au angajat în dezbateri cu scopul identificării celor mai potrivite căi pentru realizarea într-un timp scurt a unui sistem unitar legislativ¹. Probleme de acest fel preocupau nu doar statele europene extinse teritorial sau nou create la sfârșitul Marelui Război, ci și țări ca Anglia, Elveția². În cazul României, ceea ce se observa în primul rând în chestiunea unificării legislative este amploarea fenomenului. Problema nu se punea ca în Franța, Belgia sau Danemarca, pentru două departamente sau pentru teritorii și mai reduse, în fața unei țări consolidate, în care recodificarea legislației nici nu se ridica măcar ca o problemă imediată. Țara se dublase ca suprafață și populație, iar teritoriile unite nu reprezentau un sistem legislativ unic, ci un adevărat evantai de legislații. Ca și în Franța însă, legislațiile noilor provincii reprezentau tipuri istorice considerate, în general, ca fiind destul de diferite de cel franco-latin, căruia îi aparținea legislația Vechiului Regat. În condițiile vremii, atât pentru cauze obiective, cât și ca urmare a unor conflicte ideologice exacerbate, aceste diferențe au fost excesiv accentuate și legate de personalitatea și originalitatea istorică a provinciilor respective³.

Procesul de unificare legislativă a constituit un proces realizat treptat. Menținerea pentru un timp a unor legiuri specifice doar unor provincii s-a interferat cu extinderea, tacită sau explicită, a unor legi din Vechiul Regat, cu promulgarea legilor și codurilor de unificare, fără a se putea face o periodizare cronologică distinctă între aceste înfăptuiri. Pe de altă parte, trebuie precizat că unificarea legislativă a fost un proces de durată la care au contribuit atât elitele din Vechiul Regat, cât și elitele românești din provincii. Cu toate acestea, unificarea a avut loc în mare măsură sub egida și în condițiile impuse de Vechea Românie, ale cărei instituții au jucat un rol disproporționat în statul ce-și sporise dimensiunile⁴.

Așa cum observa Irina Livezeanu, unificarea însemna și încorporarea unor importante populații minoritare, în general mai urbanizate, mai educate și mai „moderne” decât românii. De asemenea, însemna și impunerea unor procese democratice occidentale, precum și drepturi egale acordate minorităților naționale,

¹ Apud Vasile Pușcaș, Marcel Știrban, „Perfecționare și atitudini critice în sistemul politic al României interbelice,” în *Dezvoltare și modernizare în România interbelică 1919-1939*, coord. Vasile Pușcaș, Vasile Vesa (București: Editura Politică, 1988), 13.

² Despre desfășurarea acestui proces în unele țări europene, vezi: Andrei Rădulescu, *Unificarea legislativă* (București: 1927), 9-12; Ovid Sachelarie, Valentin Georgescu, „Unirea din 1918 și problema unificării legislației,” *Revista Istorică* 21, nr. 6 (1968), 1187; Gheorghe Iancu, „Unificarea legislativă. Sistemul legislativ al României (1919-1939),” în *Dezvoltare și modernizare în România interbelică 1919-1939*, coord. Vasile Pușcaș, Vasile Vesa (București: Editura Politică, 1988), 40.

³ Apud Ovid Sachelarie, Valentin Georgescu, „Unirea din 1918 și problema unificării legislației,” 1187-1188.

⁴ Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Palade, *Basarabia în cadrul României întregite 1918-1940* (Chișinău: Editura Universitas, 1993), 73-74; Sorin Radu, „Unificarea administrativă a României Mari în gândirea politică a lui Iuliu Maniu,” *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica* 2-3 (1998-1999), 15-27.

dar și demonstrarea lipsei unei concepții unitare a clasei politice românești, afectată, ca și minoritățile, de tradiții, culturi și loialități specifice din punct de vedere regional⁵.

Problema unificării legislative era însă extrem de complicată, atât din cauza viziunii diferite a unor reprezentanți ai elitelor provinciale față de perspectiva unificatoare a Bucureștiului, cât mai ales din cauza deosebirilor majore de ordin juridic existente în Transilvania, Bucovina și Basarabia față de Vechiul Regat. În cea mai mare parte, juriștii, și în general elitele din Vechiul Regat, s-au pronunțat pentru o unificare rapidă a statului prin extinderea legislației de aici în provincii. Astfel, Andrei Rădulescu, unul dintre cei mai importanți juriști interbelici, cu contribuții importante la studierea procesului de unificare legislativă a României, argumenta necesitatea unificării astfel: „Cu cât este mai mare uniformitatea regulilor de drept, cu atât viața se desfășoară mai cu ușurință, raporturile de tot felul se înmulțesc, siguranța crește, activitățile individuale sporesc, totul progresează. Dacă uniformitatea este utilă în aceste condițiuni, ea este nu numai utilă, ci necesară când persoanele, cărora li se aplică normele juridice, fac parte din același stat. Viața se simplifică din punct de vedere public și privat”⁶. Nu în ultimul rând, unificarea legislativă era necesară și „pentru a desăvârși unificarea sufletească a neamului”, pentru a „întări cât mai mult conștiința națională”⁷. Rădulescu opina că mijlocul cel mai potrivit pentru unificarea rapidă era extinderea legislației din Vechiul Regat în noile provincii⁸, combătând ideea elaborării unor legi noi pentru toată țara: „Am fost de la început pentru extindere, [...] și cred și azi că n-am greșit adoptând această opinie, pe care o socotesc cea bună. Dacă s-ar fi urmat această cale, n-am fi ajuns ca nici după 24 de ani de la Unire să nu avem realizată unificarea legislativă, să vorbim mereu de drept interprovincial și să aplicăm în anumite regiuni ale pământului românesc tot pe [Ștefan] Verböczy de la 1514⁹ și alte legi străine”¹⁰.

Reorganizarea legislației în Basarabia¹¹ a preocupat constant sferile profesionale ale magistraturii și ale baroului, a fost dezbătută în presa locală și nu întâmplător a fost luată în discuție de magistrații și avocații înscrși în Cercul de Studii Juridice și Sociale din Chișinău. În sânul acestuia s-a format și o comisie, sub președinția lui

⁵ Vezi pe larg, Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930* (București: Humanitas, 1998).

⁶ Andrei Rădulescu, „Unificarea legislativă”, conferință susținută în 2 iunie 1927, *Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, VII (1927), 2.

⁷ Rădulescu, „Unificarea legislativă”, 6

⁸ Rădulescu, „Unificarea legislativă”, 36

⁹ A se vedea: *Tripartitum opus iuris consuetudinarii incltyti regni Hungariae*, eds. and trans. by János M. Bak, Péter Banyó, and Martyn Rady (Idyllwild, CA, and Budapest, Schlacks and CEU Press), 2005.

¹⁰ Andrei Rădulescu, „Dreptul românesc în Basarabia”, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice*, seria III, tomul XXV, MEM. 13, (1943), 30-31.

¹¹ Vezi pe larg, Svetlana Suveică, *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928): Modernizare prin reforme* (Chișinău: Editura Pontos), 2010.

Vespasian Erbiceanu, prim-președinte al Curții de Apel Chișinău, cu rolul de a studia îndeaproape problema reformei și unificării justiției și a pregăti un material în această privință¹². În cadrul ședințelor Cercului problema unificării legislative a fost dezbătută intens, emițându-se diferite păreri asupra soluționării ei. Față de prevederea pactului Unirii ca legile ruse să rămână în vigoare până la abrogarea lor de către Parlament, unii membri erau de părere că unificarea nu putea constitui o lucrare unilaterală privitoare numai la Basarabia, ci trebuia să aibă un caracter general și omogen, îmbrățișând toate provinciile României Mari. Mai mult, se susținea că opera unificării trebuia să reprezinte un sistem uniform de legiferări, care să constea nu numai în selecționarea și contopirea laolaltă a dispozițiilor celor mai bune din legiurile basarabene, române, ardelenesti și bucovinene, dar în care principiile fundamentale ale acestor patru regimuri juridice să fie transformate potrivit noilor condiții doctrinare. Prin unificare se înțelegea, deci, nu numai o punere în concordanță și armonizare a textelor din diferite legiuri regionale, ci „o lucrare de adevărată reformă mai mult sau mai puțin radicală, care să reprezinte o nouă fază de progres în evoluția dreptului român”¹³.

Cu toate că polemicile cu privire la căile de unificare purtate între reprezentanții Vechiului Regat și cei ai provinciilor erau intense, în cazul Basarabiei s-au făcut pași importanți în sensul unificării legislative. Proiectul de unificare a justiției din Basarabia cu cea din Vechiul Regat întocmit de Vespasian Erbiceanu¹⁴ a fost asumat de guvernul Alexandru Marghiloman, care îl va legifera prin Decretul Regal nr. 2.770 din 6 octombrie 1918, publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 160 din 9 octombrie 1918. Decretul-lege nr. 2770 a intrat în vigoare la 15 octombrie 1918 și era însoțit de un preambul și o expunere de motive, care cuprindea o schiță istorică asupra justiției din Basarabia, înainte și după evenimentele de la 1812, și metodele tehnico-juridice folosite la întocmirea proiectului. Au urmat un set de măsuri legislative în sensul unificării legislative și al românizării vieții juridice basarabene. Metoda a constituit-o extinderea legislației românești, menținându-se, după caz, și unele reglementări rusești. Astfel, începând cu 1 iunie 1919, s-au pus în aplicare dispozițiile codurilor române penale și de procedură penală, legea flagrantelor delictе, legea pentru organizarea poliției generale a statului, legea poliției rurale. Din 1 iulie 1919 s-au introdus dispozițiile Codului comercial român, ale Legii înscrierii firmelor, Legii mărcilor de fabrică, ale Legii camerelor de comerț și ale Legii titlurilor la purtător ș.a., iar de la 1 august 1919 s-au introdus unele din dispozițiile Codului civil (cartea I-a privind persoanele, articolele de la 1 până la

¹² Vespasian Erbiceanu, *Naționalizarea justiției și unificarea legislativă în Basarabia (Comunicări făcute Academiei Române în ședințele publice dela 15 mai și 16 iunie 1933)* (București: Monitorul Oficial, Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1934), 119.

¹³ Erbiceanu, *Naționalizarea justiției și unificarea legislativă în Basarabia*, 120.

¹⁴ Sorin Radu, *Vespasian Erbiceanu (1865-1943). Studiu monografic* (Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2014), 60-80.

460), ale procedurii civile și ale legii judecătorilor de ocoale. Cu începere de la 15 septembrie 1919, s-a pus în aplicare Legea taxelor de timbru etc.¹⁵

Înființarea Comisiei Regionale de Unificare pentru Basarabia¹⁶

În 2 aprilie 1920, guvernul condus de generalul Alexandru Averescu, proaspăt instalat, a luat primele măsuri de anvergură în sensul unificării instituțional-legislative a statului. Consiliul Dirigent (guvernul provizoriu al Transilvaniei, fondat în baza Rezoluției Unirii din 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia) a fost dizolvat, atribuțiile lui trecând asupra guvernului de la București¹⁷. Măsurile legislative luate în zilele următoare vor arăta în mod clar intenția autorităților centrale de extindere rapidă a legislației din Vechiul Regat în noile provincii¹⁸. Pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri s-a înființat Comisia centrală pentru unificarea și pentru preluarea atribuțiilor Consiliului Dirigent din Cluj, a Directoratelor din Chișinău și a Secretariatelor de Serviciu din Cernăuți, care a avut rolul de omogenizare și integrare a legislației provinciilor în cea a statului național unitar. În reședințele provinciilor reunite, Chișinău, Cernăuți și Cluj s-au înființat Comisii Regionale de Unificare și Descărcare¹⁹.

Guvernul Alexandru Averescu a elaborat un document cu titlul *Lămuriri complementare Regulamentului de unificare*²⁰ cu scopul „înlesnirii operațiunilor Comisiilor Regionale pentru Unificare de la Cluj, Chișinău și Cernăuți”. Potrivit acestuia, Comisiile regionale urmau să îndeplinească „orice lucrare de descărcare” și erau obligate să prezinte Comisiunii centrale din București propuneri privitoare la operațiunile de unificare a serviciilor publice. „În chestiunile locale urgente, a căror executare ar fi în căderea mai multor departamente, Comisiunile regionale vor putea comunica soluțiunile ce propun secretarilor generali respectivi, spre executare.” Documentul precizează atribuțiile președintelui și ale membrilor comisiilor, rolul secretarilor și atribuțiile consilierilor tehnici. Secretariatele „formează instituțiuni de stat care pe lângă menirea ce au de a duce la bun sfârșit opera de unificare a serviciilor publice, au și pe aceea de a face administrație în acele părți ale țării în așa fel ca bunul mers al treburilor statului să fie asigurat și locuitorii să se poată bucura de toate drepturile garantate lor și să se supună tuturor obligațiunilor

¹⁵ Radu, *Vespasian Erbiceanu (1865-1943). Studiu monografic*, 143-177.

¹⁶ O prezentare foarte sumară a activității acestei comisii vezi la Gheorghe E. Cojocaru, *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)* (București: Editura Semne, 1997), 71-77.

¹⁷ Decretul-lege nr. 1462 din 2 aprilie 1920.

¹⁸ Vezi Decretele Regale din 3 și 4 aprilie 1920 cu privire la descărcarea Directoratelor și Serviciilor din Basarabia și Bucovina (Fond Comisia pentru unificare pentru Basarabia, Inv. 1, dos. 2, Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare: ANRM), 4 v.).

¹⁹ Ion Agrigoroaiei, Gavriil Preda, Gheorghe Calcan, *România interbelică. Economie-Administrație-Apărare* (Ploiești: Editura Universității Petrol-Gaze, 2008), 213; Iancu, „Unificarea legislativă,” 45-46.

²⁰ „Monitorul Oficial”, nr. 4 din 4 aprilie 1920.

prevăzute prin legi, regulamente și instrucțiuni în vigoare”²¹. Documentul atrăgea atenția asupra importanței asigurării „legăturii cu Centrul”, pentru ca „opera de unificare să se poată face cu multă înlesnire și în cea mai deplină cunoștință a măsurilor ce se iau în vederea acestei unificări”²².

Două zile mai târziu, la 6 aprilie 1920, Alexandru Averescu a numit delegați din partea Ministerului de Interne în comisiunile de lichidare și unificare: C. Tănăsescu, Directorul Administrației județene și comunale, pentru Cluj; Al. Grigorescu, subdirectorul contabilității centrale, la Cernăuți; P. Modolea, subdirectorul Administrației Generale la Chișinău²³.

Modul de funcționare al Comisiilor Regionale de Unificare a fost stabilit prin *Regulamentele pentru funcționarea comisiilor de descărcare a serviciilor publice din teritoriile alipite și unificarea lor cu Vechiul Regat* publicate în Decretul-Regal din 9 aprilie 1920. Articolul 2 preciza structura Comisiilor regionale de unificare și descărcare: a. Comisia din Cluj era formată din 9 secretari generali și 9 delegați ai guvernului central; b. Comisia din Chișinău, din 9 secretari generali și 9 delegați ai guvernului central; Comisia din Cernăuți din 7 secretari generali și 7 delegați ai guvernului central. Comisiile regionale erau conduse de un președinte, iar numirea lui, ca și a secretarilor generali, se făcea prin Decret-Regal, pe timp nedeterminat, după recomandarea Consiliului de Miniștri. Funcțiile lor urmau să înceteze de drept în ziua terminării lucrărilor pentru unificare și descărcare. Conform articolului 3, Comisiile regionale erau puse sub autoritatea directă a Comisiei Centrale de Unificare, „având a îndeplini lucrările de descărcare și a prezenta Comisiunii Centrale propunerile privitoare la operațiunile de unificare a serviciilor publice. Ele vor primi directive pentru lucrările lor de la Comisiunea Centrală prin președinția Consiliului de Miniștri”²⁴.

În principiu, misiunea Comisiilor Regionale de Unificare a fost aceea de a propune guvernului de la București măsuri administrative concrete și de a lua decizii în sensul unificării depline a statului și a integrării noilor teritorii. Comisiile regionale de unificare nu aveau dreptul de a interveni direct în activitatea autorităților locale.

Inițial în fruntea comisiei de la Chișinău a fost numit Ion Inculeț, ministru delegat al Guvernului în Basarabia. Demiterea lui Inculeț și numirea averescanului

²¹ ANRM, Fond Comisia de unificare pentru Basarabia, Inv. 1, dos. 2, 3 f-v.

²² ANRM, Fond Comisia de unificare pentru Basarabia, Inv. 1, dos. 2, 4.

²³ ANRM, Fond Comisia de unificare pentru Basarabia, Inv. 1, dos. 2, 5 f-v.

²⁴ ANRM, Fond Comisia de unificare pentru Basarabia, Inv. 1, dos. 2, 1 f-v. În mai 1920, printr-o decizie a guvernului Averescu, erau aduse precizări și mai clare asupra sarcinilor secretarilor generali ai internelor din Cluj, Chișinău și Cernăuți (ANRM, Fond Comisia de unificare pentru Basarabia, Inv. 1, dos. 2, 6 f-v). În ședința Comisiei Centrale de Unificare din 4 iulie 1920 s-a luat decizia reducerii numărului de secretariate din Basarabia la cinci. Astfel, la Chișinău activau secretariatele generale de Interne, de Finanțe, al Instrucțiunii Publice, Agriculturii, Industriei și Comerțului (Cojocar, *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, 72).

Sergiu Niță în funcția de ministru delegat al Guvernului în Basarabia a amânat pentru un timp îndelungat demararea lucrărilor Comisiei Regionale de Unificare²⁵. La 12 martie 1921 la conducerea Comisiei a fost numit Dimitrie Bogos, secretar general de Interne. În urma refuzului acestuia de a accepta funcția, în cele din urmă, la 11 aprilie a aceluiași an, la conducerea Comisiei a fost numit Teodor Neaga²⁶. În toată această perioadă Comisia nu a funcționat.

Numirea lui Neaga la conducerea Comisiei nu era întâmplătoare. El se afla în fruntea zemstvei²⁷ județului Chișinău și reprezenta interesele politice ale Partidului Poporului, aflat la guvernare, îndeplinind concomitent și funcția de Președinte al Comitetului Central al Partidului Poporului din Basarabia. În sarcina acestuia intra și organizarea partidului în județele de peste Prut. Prima ședință a Comisiei regionale de unificare pentru Basarabia s-a desfășurat la 20 mai 1921, în localul fostului Minister al Basarabiei, fiind prezenți: Teodor Neaga, președinte, Ștefan Cocerva, Directorul General al Internelor, E. Balamace, Directorul Regional al Muncii, Gh. Buciușcan, Directorul General al Industriei²⁸, în calitate de membri, precum și Cardaș, Directorul „Casei Noastre”²⁹, C. Crăciunescu, Directorul General al Justiției și secretarii comisiei N. Morțun și E. Dimitriu. T. Neaga a deschis ședința, aducând la cunoștință participanților numirea sa ca Președinte al Comisiei Regionale de Unificare din Basarabia, dând, totodată, citire ordinului din 21 august 1920 al Președinției Consiliului de Miniștri referitor la sarcinile acestor Comisiuni. În discursul lui a făcut apel ca fiecare membru al comisiei „să vegheze îndeaproape la toate nevoile provinciei și să propună măsurile utile procesului de unificare.” Neaga a propus ca, pe lângă membri comisiei prevăzuți de ordinul amintit anterior, să mai facă parte din Comisie și șefii următoarelor instituții ale Statului: directorul „Casei Noastre”, având în vedere că „vor fi multe chestiuni de discutat și rezolvat care privesc exproprierea împrumutării”; directorul Regional C.F.R. și directorul Lucrărilor Publice din Chișinău, „în scopul de a fi consultați în diferite chestiuni pendinte”³⁰. S-a mai stabilit ca ședințele ordinare să aibă loc în fiecare săptămână în

²⁵ Cojocaru, *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, 72.

²⁶ Cojocaru, *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, 74.

²⁷ Instituție de autoadministrare locală. Zemstva a fost introdusă în Basarabia la 1 ianuarie 1864. Păstrarea după unire a acestei instituții până la intrarea în vigoare a legii de unificare administrativă din 1925 a constituit un specific al vieții administrative basarabene (vezi pe larg Ludmila Coadă, *Zemstva Basarabiei. Aspecte istorico-juridice* (Chișinău: Editura Pontos, 2009).

²⁸ La 24 martie 1921, Comisia Centrală de Unificare a hotărât ca secretariatele generale din Cluj, Cernăuți și Chișinău să fie transformate în *Direcțiuni generale*. Aceste instituții trebuiau să se conformeze în activitatea lor legilor locale încă în vigoare și erau obligate să semnaleze măsurile ce trebuiau aplicate în vederea extinderii legilor din Vechiul Regat (Cojocaru, *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, 75).

²⁹ Instituția însărcinată cu punerea în aplicație a procesului de împrumutării în Basarabia (Vezi pe larg Suveică, *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928)*, p. 120-192

³⁰ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 10, *Proces-verbal nr. 1*.

ziua de joi de la orele 9 dimineața, cu excepția ședințelor extraordinare care se țineau de câte ori era nevoie. Conform instrucțiunilor Comisiei Centrale de Unificare, în caz de absență de la ședință a președintelui cel mai în vârstă dintre membrii Comisiei regionale prezida ședința. Au fost prezentate atribuțiile comisiei regionale, precum și modul de lucru și relațiile cu guvernul de la București. Importanța înființării comisiei pentru finalizarea procesului de unificare și integrare a Basarabiei în noul stat, în contextul confuziei legislative existente, a fost marcată și de intervențiile celorlalți participanți³¹.

În 24 august 1921, Teodor Neaga i-a reconfirmat membri ai Comisiunii regionale de unificare pentru Basarabia pe directorii generali ai Internelor, Finanțelor, Instrucțiunii Publice, Justiției, Agriculturii, Industriei și Comerțului, Regional al Muncii, „Casei Noastre”, Direcției VI Poduri și Șosele, precum și pe delegații Ministerelor de Interne, Finanțe și Agricultură. De asemenea, l-a numit Secretar al Comisiei pe Nicolai Gh. Mortzun. Pentru participarea la lucrările Comisiei regionale de unificare, a fost stabilită plata, din bugetul comisiei, a unei diurne de 100 lei de membru/ședință și 80 lei pentru secretarul comisiei³².

Activitatea Comisiei în domeniul administrativ

În domeniul administrativ, primele provocări cu care s-a confruntat Comisia nu au avut legătură cu întreprinderea unor măsuri organizatorice sau cu radiografierea realităților administrative din cele nouă județe, ci cu rezolvarea unor probleme ale personalului administrativ. Statutul incert al funcționarilor, dificultățile provocate de confuzia legislativă, de suprapunerea reglementărilor din Vechiul Regat cu cele locale basarabene au fost amplificate de reducerea lefurilor, și așa modeste și plătite cu întârziere, aplicate funcționarilor începând cu 1 aprilie 1921, printr-o decizie a guvernului de la București. Cărciunescu, Cocerva, dar și alți membri ai Comisiei, se arătau foarte îngrijorați de această stare de lucruri. Cei doi au prezentat, încă din prima ședință a Comisiei, rapoarte ale prefectilor de județe, ale comandanților unităților de Poliție din Basarabia, precum și petițiile unui număr de funcționari administrativi și polițienești prin care se aducea la cunoștință decizia lor de a demisiona din posturile ce le ocupau, „căci față de salariile reduse pe ziua de 1 aprilie 1921 nu mai pot trăi. Arată că, dacă nu se iau urgente măsuri de ameliorarea situațiunii astfel create, în curând vom fi puși în fața unui fapt îndeplinit prin demisiunea în masă a funcționarilor de toate categoriile.”³³ Comisia a hotărât să intervină pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri și Ministerul de Finanțe în scopul de a se acorda funcționarilor sporul special prevăzut pentru Basarabia sau

³¹ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 10 v.

³² ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 9 f, v.

³³ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 11 v. Se amintea cazul din județul Ismail, unde jumătate din personalul serviciului agronomic și cincizeci sergenți de oraș au părăsit serviciile, precum și cazul învățătorilor din județul Chișinău, care au declarat că vor demisiona în masă dacă nu li se ia în considerare cererile cu privire la majorarea salariilor.

măcar jumătate din acest spor, altfel, riscându-se desființarea propriu-zisă a serviciilor statului³⁴.

La 27 mai 1921 s-a desfășurat cea de-a doua ședință a Comisiei Regionale de Unificare pentru Basarabia sub președinția lui Teodor Neaga. Chestiunea salariilor funcționarilor a fost din nou reluată, Ciocârdel (Finanțe) susținând că prin sporul special cerut pentru funcționarii din Basarabia nu se va soluționa această problemă, condițiile de trai fiind foarte grele. Soluția stătea în majorarea salariilor în raport cu inflația, propunând formarea unei comisii care să identifice soluțiile cele mai potrivite pentru rezolvarea acestei situații, iar rezultatul să fie comunicat guvernului de la București. Președintele Neaga a susținut acest demers și a solicitat tuturor membrilor să reflecteze asupra acestei probleme și să formuleze propuneri într-o ședință viitoare. Totodată, Neaga preciza din nou scopul pur legislativ al Comisiei regionale de unificare și susținea că hotărârile acesteia să fie aduse la cunoștința presei și publicate în „Buletinul Oficial al Basarabiei”³⁵.

O problemă complicată era aceea a aplicării aceluiași regim administrativ din Basarabia și în județele Ismail și Cahul. Prin Decretul-regal din 1 martie 1919 s-a hotărât înlocuirea dumelor³⁶ și upravelor³⁷ comunelor urbane cât și a upravelor și adunărilor zemstvelor județene, al căror mandat expirase, cu Comisiuni interimare care să aplice legea administrativă din România. Administrația din județele Ismail și Cahul, invocând statutul administrativ diferit încă înainte de unire, a păstrat însă mai departe vechile forme de organizare administrativă, în ciuda intervențiilor prefecturilor celor două județe. Decizia Comisiei Regionale de Unificare pentru Basarabia a fost aceea de a păstra deocamdată un regim diferit pentru cele două județe³⁸.

În ședința din 2 iunie 1921 a Comisiei Regionale de Unificare pentru Basarabia s-a aprobat solicitarea primăriei orașului Chișinău ca tipărirea registrelor și imprimatelor necesare punerii în aplicare a legii asupra controlului străinilor³⁹, în valoare de aproximativ 1.000.000 lei, să se facă de către Imprimeria Statului din Chișinău, pe creditarea Ministerului de Interne, costul acestor imprimate urmând a fi recuperat treptat din încasările ce vor rezulta din executarea acelei legi. S-a discutat și cererea consulilor polonez, francez și belgian referitoare la scutirea

³⁴ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 12.

³⁵ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 37, *Proces-verbal nr. 2*.

³⁶ Organ electiv, cu competențe executive din cadrul administrației orașenești, responsabil de probleme gospodărești ale orașului, subordonat guvernatorului [Veronica Melinte, Eugen Cernenchi „Unele aspecte din istoria creării instituțiilor autoadministrării locale în Chișinău (1812-1818),” *Revista de Istorie a Moldovei* 4, 80 (2009)].

³⁷ Organul executiv al zemstvei alcătuit dintr-un președinte și cel puțin doi membri [Coadă, *Zemstva Basarabiei. Aspecte istorico-juridice*, 53; Melinte, Cernenchi „Unele aspecte din istoria creării instituțiilor autoadministrării locale în Chișinău (1812-1818)”].

³⁸ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 38-39.

³⁹ Publicată în „Monitorul Oficial”, nr. 1 din 1 aprilie 1921.

cetățenilor acelor state de taxa asupra biletelor de liberă petrecere. Președintele Comisiei a fost de părere să nu se mai discute în Comisie această chestiune, ci să se aștepte răspunsul Ministerului de Interne la intervenția Directoratului General al Internelor. Tot acum a fost prezentată reclamația funcționarilor din întreprinderile comerciale și industriale din orașul Chișinău, împotriva patronilor, care nesocoteau ordonanțele obligatorii ale Dumei orașului, cu privire la reglementarea repaosului normal și duminical al acelor funcționari⁴⁰. Ca multe alte probleme și aceasta era foarte complicată din cauza legislației neclare. În fața unor explicații diferite oferite de către Directorii Muncii și Internelor, Președintele Neaga a propus și Comisia a admis ca în chestiunea muncitorească cei doi directori, împreună cu Președintele Comisiei Interimare a orașului Chișinău, să clarifice această problemă⁴¹.

Organizarea administrativă nu era încă definitivată, dovadă fiind afirmațiile lui Negruți, delegatul Ministerului de Interne în Comisia regională, care, cu ocazia inspecțiilor făcute în șapte județe din Basarabia, a constatat că în foarte multe comune funcționau câte două autorități comunale, cu funcționari insuficienți și recrutați din elemente fără nici o pregătire. Mijloacele lor bugetare erau reduse și nu puteau face față necesităților elementare unei bune gospodării⁴². Concluzia la care a ajuns Comisia Regională de Unificare era că „nu se poate face modificarea comunelor acum, urmând să se aștepte legea de organizare administrativă care reglementează și organizează și funcționarea comunelor urbane și rurale din întreaga țară.”⁴³

La 23 iunie 1921 s-a desfășurat cea de-a cincea ședință a Comisiunii Regionale de unificare pentru Basarabia. Ca urmare a numeroaselor plângeri venite din partea populației, dar și din partea unor asociații agricole profesionale (Sindicatul Morarilor din Basarabia), Comisia regională a fost preocupată de găsirea unei soluții mulțumitoare în ceea ce privește protejarea intereselor populației, asigurarea aprovizionării cu cele necesare traiului, îndeosebi cu cereale, și satisfacerea nevoilor de aprovizionare ale armatei, în contextul în care legea permitea autorităților militare să rechiziționeze de la populație bunurile de care avea nevoie. Situația era agravată de seceta ce lovise Basarabia, estimându-se o producție agricolă mai mică cu 50% față de anul anterior⁴⁴. Problema era sensibilă și membrii Comisiei apreciau că această chestiune trebuia tratată cu atenție maximă, pentru a evita situațiile neplăcute de tipul: „1. Demoralizarea trupei care se găsește în poziția dificilă de a scoate cu grele eforturi hrana ce-i este strict necesară, căci ostașul se știe aflat în țara lui, devotat cu toată inima intereselor ei și conștient astfel de rolul lui, se

⁴⁰ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 40, *Proces-verbal nr. 3*.

⁴¹ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 41.

⁴² ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 65.

⁴³ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 99.

⁴⁴ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 73, *Proces-verbal nr. 5*.

găsește oarecum față de o manifestare de ingraturitate din partea populației civile, care socotește el că precupețește partea ei de contribuție, fără a se mai vorbi de pierderea unei însemnate doze de energie pentru această operațiune când ea trebuie folosită pentru atingerea unui scop cu totul altul; 2. Prin forța lucrurilor din contactul direct al militarului cu săteanul plugar, se nasc discuțiuni vii care duc de multe ori la conflicte dureroase ce se răsfrâng cu efecte rele atât pentru apropierea sufletească către care tindem cu toții cât și din punctul de privire al mentalității cultivatorului. În adevăr se observă de câțiva ani în masa cultivatorilor un curent ostil pentru tot ce este orășean, pentru târguri în genere, curent ce ia proporții din zi de zi. Se datorește desigur faptului că săteanul venit în oraș e supus la fel de fel de angarale, taxe și înșelăciuni, bruscări, precum și aceuia că el află toate obiectele strict necesare vieții lui cu prețuri de speulă, pentru care autoritățile de oraș nu iau vreo măsură. Nu arareori se aud zicând că nu mai au nevoie de orășeni, că vor semăna pentru a produce strictul hranei lor lăsând restul terenului neînsămânțat.”⁴⁵ Comisia regională de unificare a dispus să propună guvernului următoarele măsuri „pentru evitarea relelor” arătate mai sus: „1. Rechizițiunile să nu se facă direct de către armată, iar Ministerul de Războiu să dea cuvenitele ordine în acest sens; 2. Aprovizionarea armatei cu produsele necesare să se facă de către organele administrative (Prefecturile de județe); 3. Cumpărarea să se facă cu un preț mijlociu între prețul fixat de Consiliul de Miniștri în februarie 1920 și prețul actual al pieței; 4. Comandamentele respective din Basarabia să înainteze Prefecturilor de județ tablouri de cantități de cereale de care au nevoie pentru trupele lor; 5. Primăriile Comunelor urbane să fie aprovizionate tot de către organele administrative – Prefecturile de județe.”⁴⁶ Cu toate acestea, la 25 iunie 1921, într-o ședință extraordinară a Comisiei Regionale de Unificare pentru Basarabia s-a hotărât ca deocamdată aceste propuneri să nu fie înaintate guvernului de la București „până mai întâi nu vor fi consultați și reprezentantul armatei, Prefectul jud. Chișinău și Primăria orașului Chișinău și să se ia o hotărâre de comun acord.”⁴⁷ Două zile mai târziu, Comisia s-a întrunit din nou, fiind invitați cei enumerați anterior, pentru a lămuri această chestiune, dar din lipsă de cvorum ședința s-a suspendat⁴⁸. În contextul în care nici la ședința comisiei din 30 iunie 1921 reprezentantul armatei nu a participat, comisia a hotărât să dea curs înaintării la guvern a propunerilor cu privire la modul de aprovizionare a armatei în Basarabia⁴⁹.

Problema aprovizionării armatei avea să fie rezolvată, cel puțin parțial, în urma

⁴⁵ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 74.

⁴⁶ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 75.

⁴⁷ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 88, *Proces-verbal nr. 6*.

⁴⁸ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 90, *Proces-verbal nr. 7*.

⁴⁹ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 92-94, *Proces-verbal nr. 8*.

hotărârii Comisiei Regionale de Unificare din 11 august 1921, la ședința căreia a participat, în cele din urmă, și Generalul Rujinski, Comandantul Corpului 3 Armată, în sensul că: „rechizițiunile în caz de necesitate să se facă prin organele administrative în care scop să se intervină la Directoratul de Interne pentru ca acesta să ia măsurile convenite pentru înființarea unei Comisiuni Centrale de Aprovizionare cu reședința la Chișinău, compusă din Directorul General al Internelor, Prefectul jud., Primarul orașului Chișinău și câte un delegat din partea Zemstvei județului, Cooperativei, Armatei, Direcției Regionalei C.F.R., Directoratul de Finanțe și Agricultură. De asemenea, să ia măsuri pentru înființarea Comisiunilor de Aprovizionare județene compuse din prefectul județului, consilierul agricol respectiv, primarul orașului și câte un reprezentant al Zemstvei, Cooperativei, Armatei, Administrației Financiare și un delegat al C.F.R. Comisiunile Centrale și județene de aprovizionare se vor îngriji de aprovizionarea cerealelor necesare hranei trupelor și populației comunelor urbane. Ele vor culege date statistice de disponibilitățile de cereale din fiecare județ din Basarabia, iar pentru județele lipsite vor ține socoteală de ceea ce le trebuie pentru completarea stocurilor necesare. În privința prețului de cumpărare să se intervină telegrafic la Președinția Consiliului de Miniștri și Ministerului de Război pentru a aproba ca cumpărarea cerealelor de la producători să se facă cu un preț mijlociu, între prețul fixat de Consiliul de Miniștri în februarie 1920 și prețul actual al pieței.”⁵⁰ Generalul Rujinski avea sarcina de a ordona trupelor încetarea oricărei rechiziții directe de cereale sau furaje, armata urmând să se adreseze Comisiunilor de Aprovizionare Centrale și județene pentru satisfacerea nevoilor ei.

Pentru radiografierea situației unificării serviciilor publice în Basarabia comisia a solicitat fiecărui Directorat să întocmească un referat detaliat din care să rezulte: „Starea de unificare a serviciilor; ce anume servicii s-au unificat?; ce anume servicii au rămas neunificate și din ce motive; ce anume servicii se mai pot unifica, făcând și propunerile necesare procesului de unificare. Îndată ce vom avea aceste date le vom coordona și vi le vom înainta cu un referat detaliat și cu propunerile convenite.”⁵¹

În 27 iulie 1921, Teodor Neaga, președintele Comisiei Regionale de Unificare din Chișinău, a reconfirmat în funcție un număr de funcționari care au fost angajați până la 1 aprilie 1921 în fosta Cancelarie a Ministrului delegat din Chișinău: Nicolae Gh. Mortzun, fost șef de birou principal cl. I în Ministerul Basarabiei, în aceeași calitate; Elefterie I. Dimitriu, fost șef de birou principal, în funcțiunea de șef de birou principal cl. II-a; Olga Armaș, fostă dactilografă în Ministerul Basarabiei, în aceeași calitate; Constantin Covali, fost curier în Ministerul Basarabiei, în funcțiunea de impiegat auxiliar cl. I; Iacob Botnaru, fost camerier în Ministerul

⁵⁰ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 105-106, *Proces-verbal nr. 10*.

⁵¹ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 100.

Basarabiei, în aceeași calitate; Evstafie Cucer, fost camerier în Ministerul Basarabiei, în aceeași calitate⁵².

La cea de-a 14 ședință a Comisiei Regionale de unificare din 22 septembrie 1921 au participat, pe lângă membrii de drept, și Alexandrescu, reprezentantul Directoratului General al Instrucțiunii Publice și deputatul Vizanti, delegatul Ministerului de Interne cu conducerea Propagandei Naționale în Basarabia. Președintele Neaga a propus ca principală problemă de discutat să fie situația unificării serviciilor publice din Basarabia. Procesul verbal al ședinței ne oferă câteva informații despre stadiul unificării. În ceea ce privește Serviciul Administrației Generale, din 1918 de la înființarea Directoratului și până la sfârșitul lunii septembrie 1921, toate lucrările de ordin general, numiri de personal etc. au fost făcute în conformitate cu legile din Vechiul Regat și dispozițiile Ministerului de Interne. Excepție făcea „Biroul chestiunilor evreiești care se ocupa cu conducerea administrației spirituale a evreilor și care se conduce după reglementările ruse”, deoarece „în chestiunea aceasta nu exista o lege românească, care să înlocuiască actuala lege rusă după care se conduc chestiunile evreiești și care este fundamental și în totul diferită de legile românești față de administrația spirituală a evreilor”⁵³.

Lucrurile stăteau total diferit în ceea ce privește unificarea administrației la nivel județean și comunal. În orașele reședințe și cele nereședințe de județe, cu excepția celor din județele Ismail și Cahul, era în vigoare Regulamentul rus pentru administrarea orașelor din 1892, cu modificările introduse de guvernul provizoriu rus din 9 iunie 1917. În județele Ismail și Cahul era în vigoare Legea pentru comunele urbane și rurale promulgată la 31 martie 1864 de către Al. I. Cuza, în baza căreia s-a înființat și județul Bolgrad, cu modificările din 1874. În comunele rurale, cu excepția celor din județele Ismail și Cahul, era în vigoare instrucțiunea de la 3 aprilie 1918, aprobată de către fostul Consiliu de Miniștri al fostei Republici Moldovenești. În ceea ce privește aplicarea regimul contabilității, funcționa încă din 7 noiembrie 1918 Legea generală din România pe tot cuprinsul Basarabiei, casierile Zemstvelor județene și atribuțiunile perceptorilor de voloste și comune rurale trecând în sarcina administrațiilor financiare și organelor ei subalterne⁵⁴. De asemenea, au fost unificate următoarele servicii: Direcția Podurilor și Șoselelor; Serviciul Veterinar; Serviciul Sanitar; Serviciul Școlar și Serviciul Agronomic. Au rămas mai departe în administrarea Zemstvelor: Poștele de cai, Casa de Credit mărunț, Serviciul Tehnic și în parte Serviciul Agronomic, care funcționau încă după legile ruse, „neputând fi unificate din cauza că județele din Vechiul Regat nu au servicii corespunzătoare celor de Zemstve din Basarabia”. În orașe, unificarea „a atins numai serviciile școlar, sanitar și cel veterinar, care au trecut pe seama statului.

⁵² ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 1, 1 f, v.

⁵³ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 137, *Proces-verbal nr. 14*.

⁵⁴ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 137.

Celelalte servicii au rămas neunificate pentru simplul motiv că legile ruse pe baza cărora ele funcționează în prezent sunt în vigoare, nefiind abrogate.” În ceea ce privește Serviciul de Poliție, a fost unificat, cu excepția problemelor legate de evidența populației⁵⁵.

Problema unificării administrative și a serviciilor de poliție a fost pusă în discuție și în cea de-a 15-a ședință a Comisiei Regionale de Unificare pentru Basarabia din 29 septembrie 1921. În general, tendința responsabililor direcți de îndeplinirea acestor sarcini, Directorul General al Internelor și președintele Neaga, era de a privi în ansamblu unificarea și de aici opinia formulată des în cadrul ședințelor că procesul de unificare administrativă era încheiat. O poziție diferită o avea însă Negruți, Inspector General Administrativ, delegat al Ministerului de Interne, care declara că „administrația nu poate fi considerată unificată, deoarece situația funcționarilor nu este deloc lămurită, nici din punct de vedere al atribuțiilor lor, nici din punct de vedere al statutelor”⁵⁶.

Procesul de unificare era mai accentuat în domenii în care nu s-a întâmpinat o rezistență din partea basarabenilor, precum serviciile de Poduri și Șosele, cu toate că și în acest domeniu existau neclarități și neînțelegeri referitoare la sarcina întreținerii și administrării acestora⁵⁷.

Proasta salarizare a funcționarilor publici basarabeni a stat constant pe agenda de lucru a Comisiei. La cea de-a 18-a ședință din 14 noiembrie 1921 a participat și președintele Asociației funcționarilor publici din Basarabia. Discuțiile s-au axat pe situația precară, în multe cazuri dramatică a funcționarilor de la diferite niveluri administrative „care au ajuns să nu mai poată face față traiului, ce din zi în zi devine mai excesiv de scump, față cu salariile ce primesc.” Funcționarii și-au înaintat doleanțele superiorilor de la București în repetate rânduri și în moduri diferite, fără ca situația salarizării lor să se schimbe. Au trimis chiar o delegație la Regele Ferdinand cu un memoriu „prin care ei își arată toate durerile și suferințele, implorând M.S. Regele ca să intervină grabnic pentru îmbunătățirea sortii devenită de nesuportat în Basarabia, prin aceea de a li acorda pe lângă sporul de salariu, dat până în prezent numai unei categorii de funcționari, și sporul, denumit de Basarabia, care a fost suprimat încă de la 1 aprilie 1921 fără nici un motiv bine justificat.”⁵⁸ În acest context, Comisia Regională de Unificare a decis să intervină la Comisiunea Centrală de unificare spre soluționarea cât mai grabnică a acestei stări de lucruri⁵⁹.

⁵⁵ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 138.

⁵⁶ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 147, *Proces-verbal nr. 15*.

⁵⁷ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 147-148.

⁵⁸ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 183, *Proces-verbal nr. 18*.

⁵⁹ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 184.

Activitatea Comisiei în domeniul unificării justiției

În domeniul justiției, extinderea legislației românești în Basarabia și unificarea legislației erau necesare și din cauza faptului că în provincie se aplicau, ca urmare a politicii Imperiului Rus, trei sisteme de drept, și anume: a. legile locale moldovenești cu unele instituții din dreptul civil rus, în centrul și nordul Basarabiei (potrivit Regulamentului din 29 februarie 1828); b. codul civil român, în județele din sudul Basarabiei (Ismail, Bolgrad și Cahul), introdus aici de către domnitorul Al. I. Cuza în 1865, neabrogat de autoritățile ruse după 1878, când aceste județe au fost reanexate Imperiului Rus; c. legislația civilă rusă aplicată în județul Cetatea Albă încă din 1828, potrivit art. 63 din Regulamentul din 1828 (pe motivul că în acest județ nu ar trăi moldoveni)⁶⁰. Din cauza complexității acestui domeniu, procesul de unificare a justiției a fost coordonat de o comisie condusă de Vespasian Erbiceanu, prim-președinte al Curții de Apel din Chișinău⁶¹.

În prima ședință a Comisiei din 20 mai 1921, C. Crăciunescu, Directorul General al Justiției, a procedat la o informare referitoare la starea generală din justiția basarabeană și a prezentat o lungă listă de probleme cu care se confruntau magistratura, avocații, funcționarii, ca urmare a unor decizii pripite luate la București: crearea unei inegalități în ceea ce privește atribuțiile directoratelor din Basarabia și cele din Transilvania; trecerea Inspectoratului Penitenciarelor din Basarabia în subordinea Direcției Generale din București, fără ca aceasta să poată efectiv administra penitenciarele⁶²; reducerile considerabile ale lefurilor personalului Directoratului Justiției. Comisia a decis să se intervină pe lângă ministerele de resort și Președinția Consiliului de Miniștrii pentru îndreptarea acestor stări de lucruri⁶³.

În cea de-a 15-a ședință a Comisiei din 29 septembrie 1921, Crăciunescu a reevaluat situația justiției, concluzia raportului fiind că toate serviciile justiției din Basarabia erau unificate cu excepția judecătorilor de pace, a tribunalelor, a corpului avocaților și notariatelor, unde mai erau încă în vigoare reglementări rusești sau legiuri locale basarabene⁶⁴. Unele diferențe erau constatate în problema taxelor percepute de notarii din Basarabia, care aplicau reglementări rusești și nu legea timbrului din România⁶⁵. Din cauza complexității sistemului juridic ce funcționa în

⁶⁰ Vezi pe larg, Vespasian Erbiceanu, *Naționalizarea justiției și unificarea legislativă în Basarabia* (București: Monitorul Oficial, Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934).

⁶¹ Radu, *Vespasian Erbiceanu (1865-1943). Studiu monografic*, 60-80

⁶² „Primindu-se de la Direcția Generală a Închisorilor dispozițiuni contrarii de cele primite de la Ministerul de Justiție prin care se dispunea transferarea serviciului în chestiune la București și considerând că aceasta ar aduce deocamdată o mare perturbare în organizarea aceluia serviciu, s-a intervenit la Ministerul de Justiție în scopul ca acel serviciu să rămână până la unificarea completă la Direcția Generală a Justiției din Basarabia”. (ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, f. 97).

⁶³ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 11.

⁶⁴ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 148-149.

⁶⁵ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 179.

Basarabia, în cadrul Comisiei de unificare legislativă de la București au fost cuprinși și doi magistrați de la Chișinău, excelenți cunoscători ai reglementărilor juridice locale și ai dreptului rusesc: Vespasian Erbiceanu și A. Vărzaru. O percepție pozitivă asupra unificării o avea și directorul Finanțelor de la Chișinău, care declara în ședința din 29 septembrie 1921 că „în ce privește finanțele, unificarea legislativă este aproape realizată”, cu excepția legii rusești a accizelor. Organele financiare erau alcătuite la fel cu cele din Vechiul Regat⁶⁶.

Activitatea Comisiei în domeniul învățământului

Mult mai consistentă a fost activitatea Comisiei Regionale de Unificare pentru Basarabia în domeniul învățământului, aceasta și datorită activității deosebite a lui Pantelimon Erhan, Director General al Învățământului din Basarabia. În ședința Comisiei din 16 iunie 1921, Erhan a prezentat un raport referitor la situația organizării învățământului primar obligator în Basarabia. El arăta că de la 1 aprilie 1921 s-a introdus în Basarabia aplicarea obligativității învățământului primar și solicita prefectilor și comitetelor interimare de la conducerea comunelor să ofere tot concursul revizoratelor școlare pentru aplicarea acestei măsuri, îndeosebi pentru identificarea localurilor potrivite și alcătuirea unor comitete școlare de pe lângă școlile urbane și rurale, care să se îngrijească de starea materială a școlilor⁶⁷. Decizia Comisiei a fost „ca să intervină pe lângă Directoratul de Interne spre a se da ordinele necesare pentru o cât mai grabnică înghebare a școlilor primare în toată Basarabia aducându-se la cunoștința populațiunii binefacerile învățământului primar și pedepsele la care vor fi supuși cei ce nu-și vor trimite copiii la școală”⁶⁸.

Legat de problema organizării învățământului, Pantelimon Erhan a prezentat la 23 iunie 1921 situația liceelor particulare din Basarabia. Conform acestuia, până în anul 1919, aceste licee aveau toate drepturile școlilor secundare ale statului, iar profesorii lor se bucurau de aceleași drepturi ca și profesorii de la liceele de stat. Elevii erau examinați în fața comisiilor formate de sfaturile pedagogice ale acestor școli care eliberau și certificatele de promovare. După unire, din cauza faptului că mulți dintre profesori au refuzat să depună jurământul de credință față de statul român, liceele particulare și-au pierdut aceste drepturi, examenele de promovare fiind acum organizate de comisii din care făceau parte reprezentanți ai Ministerului Instrucțiunii Publice. Parte dintre aceste licee au fost „naționalizate”, „personalul lor a fost aprobat și controlat de către Directoratul Instrucțiunii Publice, în cea mai mare parte fiind foștii profesori de stat, care n-au depus jurământul, iar în județe profesori de la liceele de stat”. Erhan mai preciza că școlile particulare se întrețineau din fondurile adunate din taxa școlară. Liceele private erau atât rusești și evreiești, cât și românești. Erhan propunea ca Ministerul Instrucțiunii Publice să

⁶⁶ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 149.

⁶⁷ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 65.

⁶⁸ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 99.

recunoască certificatele de absolvire eliberate elevilor liceelor particulare în anii 1919-1921, urmând ca în viitorul apropiat să propună un proiect de regulament de organizare a acestor școli⁶⁹.

În ședința ordinară din 18 august 1921 s-a luat în discuție adresa trimisă de Pantelimon Erhan în care se anunța Comisia că în anul în curs, din cauza lipsei de localuri, un număr destul de mare de școli nu au funcționat și nu vor putea funcționa, cerând primăriei Chișinău să „ia măsuri serioase, înlocuind totodată și personalul ce este însărcinat cu chestiunile școlare, întrucât a constatat că actualul personal nu se interesează deloc. Mai cere ca Primăria să facă un împrumut de la Centru, iar cu acești bani să cumpere localurile necesare școlilor.” Președintele Comisiei interimare Chișinău a apreciat afirmațiile lui Erhan drept nefondate, primăria neputând face mai mult, iar despre un nou împrumut nu mai putea fi vorba, primăria fiind prea mult îndatorată. În acest context, Comisia Regională de Unificare a decis să se rechiziționeze toate localurile potrivite pentru funcționarea școlilor, iar în cazul în care nu ar fi fost suficiente, Directoratul General al Învățământului trebuia să ia măsura comasării mai multor școli⁷⁰.

Cu toate că în ședințele anterioare ale Comisiei Regionale de Unificare nu odată s-a discutat despre problemele sistemului școlar basarabean, la sfârșitul lunii septembrie 1921 lucrurile păreau că au intrat pe un făgaș normal. Din procesul verbal al ședinței din data de 22 septembrie a anului respectiv reținem că „școlile primare sunt complet unificate; programa, administrarea și controlul lor fiind făcute după legile și regulamentul din Vechiul Regat. Limba de predare este română la școlile românești și a naționalității respective la școlile primare ale minorităților etnice. Drepturile corpului didactic au fost recunoscute de către Minister pe baza recomandării făcute de această direcțiune. Școlile normale de băieți și fete din Chișinău și de băieți din Soroca sunt complet românizate, iar cele de băieți din Cetatea Albă, a minorităților etnice, în parte, dar merg spre completa românizare. Programa tuturor școlilor normale este cea locală, însă cu tendință de apropiere de programa din Vechiul Regat. Liceele s-au românizat treptat și sunt aproape de desăvârșita lor românizare, cele mai multe fiind naționalizate complet. Programa este cea din Vechiul Regat cu mici modificări impuse de starea de tranziție. Regulamentele școlare de asemenea, păstrându-se numai organizația locală a sfaturilor pedagogice, comitetelor economice și a sfaturilor părintești, lucruri dealtminteri prevăzute și în noua lege a Ministerului Instrucțiunii Publice, care e pe cale să se voteze de către Parlament. Drepturile profesorilor basarabeni au fost recunoscute de către Minister, așa cum au fost fixate de această Direcțiune Generală, urmând ca o lege specială să recunoască definitiv modalitățile propuse.

⁶⁹ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 76. Vezi raportul lui Pantelimon Erhan pe larg, ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 77-78.

⁷⁰ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 126.

Școlile medii, în număr de 25, sunt complet românzate, iar alte opt sunt ale minorităților etnice, în care limba de predare este aceea a naționalității respective. Programa și regulamentele sunt acelea ale cursului inferior de liceu din Vechiul Regat⁷¹.

În cadrul ședinței din 29 septembrie 1921, Pantelimon Erhan a prezentat spre avizare Comisiei proiectul de funcționare a școlilor primare complementare din Basarabia. În preambulul proiectului se aduceau precizări referitoare la statutul acestor școli, arătându-se că în Basarabia funcționa de 50 ani așa-numita școală complementară primară („djuhklasnaia”), care făcea cursurile de 6 ani în loc de patru ani, cum se obișnuia în școala primară propriu-zisă. Acest tip de școală a funcționat atât în orașe, cât și în comunele rurale, la 1918 ajungând să numere 80. Elevii făceau studiile după o programă sumară, alcătuită încă în 1869, cuprinzând în oarecare măsură materia de două clase secundare, cu excepția limbilor străine, însă drepturile elevilor au rămas neprecizate foarte clar. Erhan aprecia că acest tip de școală primară a dovedit că era potrivit pentru nevoile populației din mediul rural. Chiar dacă în Vechiul Regat modelul respectiv nu exista, Erhan susținea menținerea acestora și chiar deschiderea altora noi⁷². Proiectul propus stabilea că programa analitică a școlilor primare complementare era identică cu a școlii primare de patru clase. La ciclul clasic de patru ani, urmau să se mai adauge doi, în care elevii ar fi urmat programa primelor două clase secundare, dând astfel absolvenților dreptul de a se înscrie în clasa a treia de liceu sau școală medie. „E lucru indiscutabil că școlile primare complementare, făcând materia primelor două clase secundare, au tot rostul lor numai și numai la sate, deoarece orașele au școli secundare îndeajuns. Clasa privilegiată învață copiii săi în licee, iar muncitorimea orășenească are la dispoziție școli medii cu 4 clase secundare. Din 33 școli medii, 18 sunt așezate în 13 orașe. Dacă orașele Basarabiei sunt deja îndestulate cu școli secundare, satele însă au fost și rămân numai cu 4 clase de școală primară elementară. Dar această nedreptate trebuie curmată odată. Prin urmare ni se impune să apropiem școala secundară în fine și de pătură țărănească de la sat.”⁷³ Proiectul întocmit de Erhan propunea 49 școli complementare care trebuiau deschise în comunele rurale mai însemnate și cu populație mai numeroasă: „Școlile acestea vor fi primite cu o bucurie vie și de mulțimea aceea de funcționari, care cu familiile lor trăiesc pe la sate. Cei care au copii gata de școală știu foarte bine ce înseamnă dacă poți învăța copii pe lângă tine măcar doi ani. Adică, măcar doi ani este scutit de cheltuielile grozave pentru întreținerea elevilor în orașe.”⁷⁴ Proiectul lui Erhan a fost criticat de Cristodulo și Negruți, cu toate acestea Comisia va vota în favoarea proiectului⁷⁵.

Poziția Ministerului Instrucțiunii Publice față de proiectul propus de Erhan avea

⁷¹ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 39.

⁷² ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 150.

⁷³ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 151.

⁷⁴ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2.

⁷⁵ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 152.

să fie exprimată de Vasile Țanțu, Directorul General al Instrucțiunii Publice, în cadrul ședinței Comisiei Regionale de Unificare din 20 octombrie 1921. El arăta că în cadrul Ministerului se studia posibilitatea înființării de școli complementare în Basarabia, aceste școli având „menirea să fie introduse în centrele cu populație rurală, avându-se în vedere că trimiterea copiilor în școlile secundare de la orașe necesită sacrificii materiale din partea părinților care nu le pot face, dat fiind scumpetea vieții și din care cauză majoritatea copiilor rămân numai la ceea ce le-a procurat învățământul primar, care s-a dovedit insuficient”. Tot el preciza că admiterea elevilor care au urmat acest tip de școală la școlile secundare nu se va putea face decât pe bază de concurs⁷⁶. În cele din urmă, proiectul va fi abandonat, Pantelimon Erhan demisionând din funcția de Director General al Învățământului din Basarabia.

Demisia lui Erhan a agitat spiritele în cadrul Comisiei Regionale de Unificare, dar și la Ministerul Instrucțiunii Publice, care a declanșat o anchetă la Chișinău în problema situației din învățământul basarabean. În 20 noiembrie 1921, Teodor Neaga trimitea un raport confidențial Președintelui Comisiei Generale de Unificare de la București referitor la ancheta ordonată de Ministerul Instrucțiunii Publice ca urmare a demisiei lui Pantelimon Erhan. Oficial, ancheta comisiei ministeriale avea drept obiect situația școlară din provincie, însă Neaga se arăta extrem de nemulțumit de faptul că toți membrii acesteia „sunt de culoare politică liberală. Astfel d-nii Aliseanu, Praja, Bobeica și Vlădescu care constituie această Comisiune sunt toți liberali. Afară de primul – d-l Aliseanu – care a făcut o impresie mai bună, întrucât pare a fi mai obiectiv și mai pătruns de rolul și misiunea sa, ceilalți, prin felul cum au început cercetările, ne dau a înțelege că un anumit interes îi determină: acela de a scoate într-o lumină rea tot ceea ce s-a clădit până în prezent pe terenul școlar de către oamenii de muncă, cu scopul de ai discredita în fața opiniei publice, pentru că n-au fost dintre aceia care să fi acceptat ideile liberale. Din Comisiunea de anchetă fac parte oameni de talia d-lui Bobeica, pentru care Domnul Erhan nu numai odată intervenise la Ministerul Instrucțiunii, să fie îndepărtat din învățământ, atât pentru incapacitate cât și pentru faptul de nutrire a învrăjbirilor caracteristic felului său de a fi. Alt membru din Comisiune – Domnul Praja, Inspector General – un înfocat liberal, în activitatea sa de aci caută numai să discrediteze opera guvernului în privința învățământului din Basarabia. [...] Toți acești membri ai comisiei de anchetă sunt, după convingerea noastră, indicați de d-l Director General al Direcțiunii de pe lângă Ministerul de Instrucțiuni Publice, care este cunoscut de toată lumea ca liberal devotat, care însuflețește activitatea și modul de a proceda a acestei Comisiuni.”⁷⁷ Teodor Neaga, preocupat mai degrabă de chestiuni de ordin politic și mai puțin de bunul mers al treburilor publice, mai acuza și

⁷⁶ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 179, *Proces-verbal nr. 16*.

⁷⁷ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 3, 105 f. v.

maniera de lucru a comisiei de anchetă, care „publică zilnic comunicate” în gazeta liberală „Dreptatea”, căutând „să găsească vina trecutei administrațiuni” de sub conducerea lui Erhan. „Totuși, Directoratul Învățământului din Basarabia, din propria sa inițiativă a introdus în această provincie, prin Comisiunea de unificare, aproape toate legile școlare din Vechiul Regat și acum se aduce vina trecutei administrațiuni că nu s-a conformat și puținului rămas al acestor legi. Basarabia este singura provincie care aproape este unificată din punct de vedere școlar și aceasta s-a făcut nu prin ordine de la Centru, dar din propria sa inițiativă. Fără să fie stabilită încă nici o vină precisă, comisiunea de anchetă, prin comunicatele ei, tratează pe fostul Director al Învățământului ca un om dovedit. Deși liberalii n-au venit încă la putere, dânsii încep să se instaleze de pe acum, începând cu Directoratul Învățământului din Basarabia, ceea ce indignează și revoltă întreaga opinie publică din această provincie, mai mult încă că ancheta ce se face urmează după indicațiunile Clubului Liberal din localitate, care primește comunicatele zilnice ale Comisiunii de anchetă și le publică în ziarul «Dreptatea» și în special se face tot după indicațiunile d-lui Bobeica, membru al Comitetului Central al Partidului Liberal din Basarabia.”⁷⁸

În finalul raportului, Neaga solicita Președintelui Comisiei generale de unificare desființarea comisiei de anchetă, „iar dacă după părerea d-lui Ministru al Instrucțiunii Publice este nevoie de a examina situația școlară în Basarabia, să numească o altă comisiune, compusă din persoane pur obiective și nu din liberali, care au ca scop distrugerea prestigiului guvernului actual în Basarabia.”⁷⁹ De asemenea, se cerea înlăturarea din funcție a inspectorilor învățământului de pe lângă Directoratul Instrucțiuni Publice din Basarabia, Bobeica și Ebervein, „rămânând ca în curând, în înțelegere cu Domnul Director General al Învățământului din Basarabia, să propună persoanele care ar putea să-i înlocuiască”⁸⁰.

Activitatea Comisiei în domeniul unificării sistemului bancar

Situația băncilor din Basarabia a fost luată în discuție din prima ședință a Comisiei Regionale de Unificare. În mod concret s-a pus problema lichidării stabilimentelor bancare rusești Banca Țărănească, Banca Nobilimii, Banca Statului

⁷⁸ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 3, 106 f. v. „Pe lângă cele mai sus arătate, avem onoare a vă aduce la cunoștință (D-voastră D-le Președinte) că acest mănunchi de liberali, instalați la Directoratul de Instrucție Publică din Basarabia, s-a completat în timpul din urmă, după înlăturarea D-lui Erhan cu un Domn oarecare, Ebervein, profesor la liceul nr. 3 de băieți din Chișinău, iarăși liberal înfocat, care prin influența acestei comisii de anchetă a fost numit inspector al învățământului la Directoratul de Instrucție local, dar care nici prin vârstă, nici prin activitatea sa de până acum, nu s-a distins pe terenul activității școlare, bucurându-se numai de antipatia întregului corp profesoral din Chișinău, dânsul funcționând numai de 2 ani ca titular provizoriu, neavând definitivatul”.

⁷⁹ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 3, 107.

⁸⁰ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 3.

și Casa de Economie⁸¹. Reprezentanții instituțiilor bancare rusești contestau naționalizarea activelor de către statul român, invocând faptul că atât Banca Funciară Țărănească, cât și Banca Nobilimi nu ar fi în categoria instituțiilor de stat. Ștefan Cocerva, Directorul General al Internelor, în baza reglementărilor în vigoare, concluziona că aceste bănci prin însuși faptul alipirii Basarabiei la Vechiul Regat trebuiau să treacă în administrarea guvernului român cu tot activul și pasivul lor. Băncile trebuiau luate în primire de către organul respectiv al guvernului român, care în Chișinău era Directoratul General al Finanțelor. Cocerva a propus ca Directorul General al Finanțelor din Chișinău sau altă persoană desemnată de către Ministerul de Finanțe să fie însărcinat cu luarea în primire a acestor bănci, făcând inventarul lor și propunând Comisiunii Regionale de Unificare măsuri pentru administrarea băncilor⁸². Lichidarea băncilor rusești, în urma deciziei Ministerului de Finanțe, intra în sarcina „Casei Noastre”⁸³.

Problema lichidării instituțiilor de credit rusești din Basarabia a fost rediscuțată în ședința Comisiei din 16 iunie 1921. Pentru luarea unor măsuri concrete în sensul lichidării acestora era așteptat avizul Comisiei pentru executarea Tratatului de Pace referitor la Basarabia. Comisia Regională de Unificare a hotărât ca Directoratul de Finanțe să ia în primire cele patru bănci în colaborare cu delegatul „Casei Noastre”. Măsura a fost comunicată Ministerului de Finanțe și Președinției Consiliului de Miniștri. Această situație incertă a stârnit și nemulțumirea funcționarilor acestor bănci, care nu-și mai încasaseră salariile de câteva luni. Comisia a hotărât ca funcționarii să-și primească salariile până la preluarea definitivă a băncilor de către statul român, urmând să fie disponibilizați după un preaviz de o lună⁸⁴.

Alte activități ale Comisiei

Pe lângă problemele ce țineau de organizarea administrației, justiției și învățământului, Comisia Regională de Unificare a mai avut pe agenda de lucru chestiuni diverse, a căror rezolvare era foarte importantă și stringentă. În cadrul primei ședințe din mai 1921, Comisia a trebuit să demareze acțiunea de înființarea a unei Academii Agronomice în Basarabia sub denumirea „Principele Carol”, instituție ce era subvenționată de zemstve care au pus la dispoziție suma de 7.000.000 lei, „ca amintire a căsătoriei A.S.R. cu Prințesa Elena”. Tot acum, Președintele Comisiei, Teodor Neaga a mai propus, Comisia avizând, ca pentru întemeierea Academiei de Agricultură „Principele Carol” să se repartizeze din

⁸¹ La 18 mai 1921 Banca Funciară Țărănească a trimis Președintelui Neaga un lung memoriu în care aducea argumente împotriva preluării de către statul român a activelor și pasivelor băncii, invocând faptul că banca nu aparținuse statului rus, ci capitalului privat, deci nu putea fi naționalizată (ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 51-53).

⁸² ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 42.

⁸³ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 48-50, 67.

⁸⁴ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 60-63, *Proces-verbal nr. 4*.

profitul rezultat din operațiunile serviciului de aprovizionare a Directoratului de Industrie și Comerț suma de 750.000 lei. Din aceleași profit estimat, Neaga a propus alocarea unor sume de bani la următoarele instituții: Institutul de Arte și Industrie Casnică – 250.000 lei; Școala Tehnică – 200.000 lei; Școala Comercială – 200.000 lei; școlilor profesionale – 100.000; Cercul de Studii și Propagandă Cooperatistă și școlilor de ucenici – 50.000 lei⁸⁵.

În ședința Comisiei din 16 iunie 1921 s-a căutat o rezolvare a situației juridice a arhivelor fostei Zemstve Guberniale a Basarabiei. Comisia a hotărât ca dosarele acestei arhive, de care încă se mai foloseau unele instituții ale Statului, cum era Directoratul de Finanțe, Agricultură etc., să rămână în seama acestora, iar celelalte să fie predate Arhivelor Statului din Chișinău⁸⁶.

Comisia avea de rezolvat și chestiuni care nu țineau de unificare, ci mai degrabă erau menite să asigure buna desfășurare a vieții economice și sociale. Spre exemplu, a trebuit să caute o rezolvare la solicitarea zemstvelor județelor Soroca și Cahul, în care se arată că, deși în Basarabia se aplicau încă legile rusești neabrogate, legea pentru combaterea fraudelor în vinificație și comerțul vinului din 24 aprilie 1914 nu se aplica. Din această cauză, falsificarea vinurilor în Basarabia se făcea pe o scară largă, „astfel că nu este cârciumă sau restaurant de la țară sau orașe unde să nu se găsească vin falsificat, mai ales în acele părți unde viile sunt puține. Cârciumarii singuri prepară cantități mari de vin din diferite substanțe vătămătoare sănătății. Falsificarea vinurilor nefiind urmărită de lege pe deoparte calcă interesele podgorenilor producători care nu-și pot desface vinurile lor naturale și prin urmare produsul muncii lor, iar pe de altă este în daună sănătății consumatorilor”. Comisia a decis ca în Basarabia să se aplice legea rusă din 1914 cu privire la combaterea fraudelor în vinificație și în comerțul cu vinuri, în mod provizoriu, până la completa unificare cu legea din Vechiul Regat⁸⁷.

În ședința ordinară din 18 august 1921 a Comisiei Regionale de Unificare pentru Basarabia, la care au participat și Levinschi, Președintele Comisiei Interimare a orașului Chișinău, și David, Delegat al Prefecturii Poliției Chișinău, s-a căutat o soluție la problema nerespectării de către comercianți a prețurilor maxime impuse de autoritățile locale, stabilind să se intervină la Primăria orașului Chișinău și Prefectura Poliției în sensul revizuirii prețurilor maxime în vigoare ale tuturor produselor și să se ia „măsurile cele mai serioase pentru ca prețurile fixate să fie afișate la vederea consumatorului, iar controlul să se facă cât se poate de des dând în același timp sancțiuni urgente celor ce contravin la ordonanțele respective.”⁸⁸

Comisia Regională de Unificare a decis în 18 august 1921 inițierea proiectului de construcție a unei căi ferate în Basarabia. În acest scop, a fost constituită o

⁸⁵ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 12 v.

⁸⁶ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 64-65.

⁸⁷ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 106.

⁸⁸ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 125, *Proces-verbal nr. 11*.

comisie care să elaboreze planul necesar, formată din directorii regionalelor C.F.R., Poduri și Șosele, Diviziei de construcții a C.F.R., precum și din directorii generali ai Industriilor și Comerțului, Domeniilor, Internelor și reprezentantul Comandamentului Militar⁸⁹.

Dincolo de atribuțiile legale strict administrative ce reveneau Comisiei Regionale de Unificare pentru Basarabia, președintele acesteia, Teodor Neaga, nu a ezitat să-și folosească influența și mijloacele administrative date de această funcție pentru activități de ordin politic, în slujba Partidului Poporului, căruia îi datora poziția administrativă. Profitând de funcția pe care o deținea, Neaga a numit delegați ai partidului de guvernământ în toate județele basarabene cu sarcina de a organiza partidul, de a recruta membri⁹⁰. La 26 august 1921, acesta a convocat în localul zemstvei Chișinău o adunare a reprezentanților organizațiilor averescane din provincie cu scopul pregătirii unui viitor congres regional. Telegramele adresate organizațiilor averescane, dar și altor organizații profesionale basarabene (precum Uniunii Cooperativelor din Basarabia), erau semnate de Neaga în calitatea oficială de președinte al Comisiei Regionale de Unificare pentru Basarabia⁹¹. Din această poziție, conform practicilor politice ale vremii, Neaga a încercat, și în parte a reușit, să influențeze în mod direct numirea unor colaboratori politici în funcții publice. Atunci când numirile întârziu sau solicitările lui nu erau rezolvate pozitiv, Neaga se adresa guvernului de la București, invocând „interesul organizației noastre politice”⁹². Amestecul lui Neaga în numirea unor funcționari în organele administrative basarabene lua de multe ori forme brutale: „Interesele politice – telegrafia Președintelui Comitetului Județean al Partidului Poporului Bălți – ne fac să-l propunem ca membru diurnist al Zemstvei Județului Bălți pe d-l Pascaluța Ion. D-Sa va avea însărcinarea specială de a vă da concursul necesar organizării Partidului. Vă rugăm ca în înțelegere cu membrii Zemstvei și cu Comitetul Partidului să acceptați această numire și să ne comunicați telegrafic”⁹³.

Neaga s-a ocupat de organizarea congresului provincial al Partidului Poporului, anunțat pentru zilele de 25-26 noiembrie 1921. La 19 noiembrie el telegrafia prefectilor de județ ordinea de zi a congresului, pentru a fi diseminată în rândul comitetelor județene. Aceasta cuprindea: verificarea titlurilor delegaților județeni; alegerea biroului congresului; raportul verbal al fiecărei delegații județene asupra situației politice din fiecare județ; raportul asupra situației generale din fiecare județ; raportul Comitetului Central asupra situației politice; chestiuni de organizare; statutul organizării interne a Partidului Poporului; desemnarea persoanelor care să ocupe demnitățile de vice-președinți ai Senatului și ai Camerei din partea Basarabiei; raportul scris asupra tuturor doleanțelor fiecărui județ; darea de seamă a

⁸⁹ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 127.

⁹⁰ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 3, 1.

⁹¹ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 3, 7.

⁹² ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 3, 12.

⁹³ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 3, 27.

ministrului Basarabiei, Președintelui Comisiunii de unificare, directorilor și parlamentarilor asupra activității lor; alegerea Comitetului Central al Partidului Poporului în Basarabia⁹⁴. În mod expres, Neaga solicita prefectilor să se ocupe îndeaproape de mobilizarea la congres a membrilor și simpatizanților averescani⁹⁵.

Concluzii

Nu cunoaștem data la care Comisia Regională de Unificare pentru Basarabia și-a încetat activitatea. În Fondul *Comisiei de unificare pentru Basarabia*, păstrat la Arhiva Națională a Republicii Moldova, am identificat procesele verbale întocmite pentru 20 de ședințe desfășurate în intervalul 20 mai – 24 noiembrie 1921. Ședințele a 7-a din 27 iunie⁹⁶, a 12-a din 1 septembrie⁹⁷ și a 13-a din 15 septembrie⁹⁸ nu s-au putut ține din lipsă de cvorum. Presupunem că activitatea Comisiei a încetat odată cu demisia guvernului Alexandru Averescu în 16 decembrie 1921.

Activitatea Comisiei Regionale de Unificare s-a desfășurat într-un context extrem de dificil, atât din punct de vedere socio-economic, cât și din cauza regimului juridic de tranziție care a funcționat în provincia de peste Prut în primii ani de după unire. Comisia și-a atins doar în parte obiectivele pentru care a fost creată, propunerile, inițiativele legislative în sensul unificării fiind limitate. În principal, activitatea Comisiei Regionale de Unificare s-a rezumat la administrație efectivă, factorul politic fiind prezent în multe decizii ale acesteia. În 20 iulie 1921, Comisia Regională de Unificare pentru Basarabia a trimis Președintelui Consiliului de Miniștri o dare de seamă⁹⁹ referitoare la măsurile întreprinse până atunci, în cadrul celor opt ședințe care au avut loc. Preambulul documentului preciza că „chestiunile discutate au fost de două feluri: unele care fac parte din lucrările necesare unificării, iar altele care erau de natură urgentă și care cereau o grabnică dezlegare, măsură ce nu se putea lua de cât în comun acord cu reprezentanții diferitelor Ministere și cu consilierii delegați”¹⁰⁰.

În cea de-a 17 ședință a Comisiei Regionale de Unificare din 10 noiembrie 1921, Teodor Neaga a prezentat adresa din 3 noiembrie trimisă de Președinția Consiliului de Miniștri, prin care se aduceau mulțumiri Comisiunii Regionale de Unificare a Basarabiei pentru „metoda cu care lucrează în îndeplinirea grelei sale sarcini”. În acest cadru, Neaga ruga pe toți membrii Comisiei de Unificare „să-și formuleze

⁹⁴ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 3, 91, 92.

⁹⁵ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 3, 95.

⁹⁶ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 90, *Proces-verbal nr. 7*.

⁹⁷ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 134, *Proces verbal nr. 12*.

⁹⁸ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 136.

⁹⁹ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 97-100, vezi și 101-104.

¹⁰⁰ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 97.

dezideratele ce ar comporta o extindere a legislațiunii din Vechiul Regat în Basarabia sau în vederea unificării”¹⁰¹. Activitatea Comisiei avea însă să înceteze în scurt timp.

¹⁰¹ ANRM, Fond 1892, Inventar 1, Comisia de unificare pentru Basarabia, dos. 2, 181, *Proces-verbal nr. 17*.